

STRUKTURA I KORELATI STAVOVA STUDENATA, BUDUĆIH POMAGAČA, PREMA OSOBAMA S OŠTEĆENJEM SLUHA

**Milica Glintić¹, Nataša Hanak², Ivona Milačić-Vidojević³
Nada Dragojević³**

¹Psihološki krugovi, Beograd

²Univita, CH Klinik – Gesellschaft mbH & Co KG, Nemačka

³Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Univerzitet u Beogradu

Apstrakt: Istraživanje stavova stručnjaka, kao i studenata, budućih stručnjaka je važno jer su u pitanju osobe koje su u direktnom kontaktu sa osobama sa ometenošću i utiču na kvalitet njihovog života. Cilj ovog istraživanja je ispitivanje strukture i korelata stavova studenata prema osobama s oštećenjem sluha. Uzorak su činila 103 studenta prve godine Fakulteta za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju (FASPER), sa smerova Logopedija i Prevencija i tretman poremećaja ponašanja (Ž-93; M-10). Stavovi prema osobama s oštećenjem sluha ispitani su pomoću revidirane Multidimenzionalne skale stavova prema osobama s ometenošću (MAS). Revidirana MAS ima subskale Emocije, Misli i Ponašanje. Empatičnost je ispitana pomoću skale Koeficijent empatije, Dimenzije ličnosti pomoću Inventara velikih pet, afektivna vezanost pomoću revidirane Skale iskustva u bliskim odnosima, a motivacija za studiranje FASPER-a pomoću skale sastavljene za potrebe ovog istraživanja. Ustanovljeno je da iz domena bazičnih dimenzija ličnosti jedino saradljivost ima korelaciju od 0.204 sa odsustvom prosocijalnih misli; skala anksioznosti u bliskim odnosima, iz domena afektivne vezanosti, ima pozitivnu korelaciju od 0.220 sa inhibirajućim osećanjima i mislima, dok koeficijent empatičnosti ima korelaciju od – 0.226 sa odsustvom prosocijalnih misli. Naredna istraživanja treba da se usmere na otkrivanje prediktora sklopa negativnih emocija i ponašanja koji vode odbacivanju i ignorisanju osoba s ometenošću.

Cljučne reči: *stavovi prema osobama s oštećenjem sluha, korelati stavova iz domena bazičnih dimenzija ličnosti*

Uvod

Osobe s ometenošću se suočavaju, pored problema neposredno vezanih za prirodu njihove ometenosti, i sa problemom društvene marginalizacije kojoj znatno doprinose predrasude, negativni stavovi i stigmatizacija [1]. Ometene osobe ističu da su negativni stavovi prema njima glavna barijera ka punoj socijalnoj participaciji [2]. Iako manje brojna u odnosu na istraživanja stavova prema osobama sa ometenošću kod opšte populacije, stavovi stručnjaka (zdravstvenih radnika, psihologa, specijalnih edukatora i dr) postaju sve zastupljenije polje interesovanja [3,4]. Poznavanje stavova stručnjaka je važno jer njihovi stavovi utiču na kvalitet usluga koje se pružaju osobama sa ometenošću i služe drugim ljudima kao model ponašanja prema osobama s ometenošću. Slično važi i za buduće stručnjake – studente pomagačkih profesija, koji dolaze u dodir s osobama sa ometenošću, kao što su studenti Fakulteta za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju.

Postoji saglasnost da se ispitivanjem različitih dimenzija stavova može dobiti daleko precizniji uvid u one komponente stava koje su najprediktivnije za ponašanje prema osobama s ometenošću. Dobijanje specifičnih informacija (o emocijama, kognicijama i spremnošću na određenu vrstu ponašanja) pruža složeniju sliku i, ne retko, manje pozitivnu, nego opšti podatak o valenci stava. Ispitivanjem stavova studenata pomagačkih profesija prema osobama s ometenošću ustanovljeno je da emocionalni klaster osećanja čine uznemirenost, nelagoda, zbunjenost i sažaljenje – redom neprijatne emocije za koje bismo očekivali da inhibiraju ponašanje približavanja [5]. Postavlja se pitanje koje su to osobine koje mogu da modeluju emocionalni odgovor koji se, izgleda, automatski javlja u susretu s osobom koja je dovoljno različita od nas i, donekle, manje predvidivih reakcija.

Vilčinska i sar. [6] smatraju da je teorija afektivne vezanosti pogodan okvir za istraživanje stavova prema ljudima s ometenošću. Ometenost predstavlja stimulus koji se može doživeti kao pretnja [7]. Anksiozno provocirajuća priroda interpersonalne razmene sa osobama sa ometenošću aktivira sheme vezivanja i utiče na interakciju sa njima. Način na koji je shema vezivanja povezana s prevladavanjem stresnog događaja obezbeđuje okvir za predviđanje stavova prema osobama sa ometenošću. Oba procesa (anksiozno i izbegavajuće vezivanje) dovode do negativnih stavova, jer teškoća u regulisanju negativnog afekta utiče na stvaranje negativnog stava prema ometenim osobama [6]. U istraživanju Vilčinske i sar., sprovedenom na uzorku populacije studenata, čitanje scenarija o susretu sa osobom sa ometenošću pobudilo je više pozitivnih emocija nego čitanje sličnog scenarija o susretu sa osobom bez ometenosti [6]. Autori objašnjavaju da postoji dinamički proces reakcija na osobe sa ometenošću koji se sastoji iz inicijalne spontane negativne emocionalne reakcije koja je praćena kompenzatornim pozitivnim kognicijama i pozitivnim bihevioralnim tendencijama, a ove kompenzatorne reakcije su pod uticajem obrazaca vezanosti. Anksiozno vezane osobe (osobe s negativnim modelom selfa) imaju naročitu teškoću da prevaziđu ove negativne emocionalne reakcije, budući da su sklone da situa-

ciju susreta procenjuju kao izvan kontrole i da se osećaju bespomoćno i ugroženo. Pozitivan efekat sigurne vezanosti se vidi kod kognicija i ponašanja – sigurno vezane osobe su pokazale pozitivnije stavove prema osobama sa ometenošću nego prema osobama bez ometenosti. Iako je negativni emocionalni odgovor prisutan i kod osoba sa sigurnom i nesigurnom vezanošću, osobe sa sigurnom vezanošću su mogle lakše da kompenzuju inicijalno negativan odgovor pozitivnim ponašanjem.

Istraživanja takođe pokazuju da je za stručnjake – pomagače izuzetno važan kapacitet za empatično reagovanje [8,9,10] koji takođe može da se dovede u vezu sa ranim iskustvima koja su prethodnici sigurne vezanosti [11]. Međutim, i empatičnost i sigurna vezanost pripadaju domenu relativno trajnih odlika ličnosti i moguće je da bi se uvođenjem modela koji ispituje osnovne dimenzije ličnosti, kao što je model Velikih pet, mogle u dovoljnoj meri objasniti individualne razlike u stavovima prema osobama s ometenošću.

Izvedena je korelaciona studija sa ciljem da se utvrdi struktura stavova studenata prema osobama sa oštećenjem sluha i povezanost različitih dimenzija stavova sa dispozicijom empatičnosti, s tipom afektivne vezanosti, sa dimenzijama ličnosti (neuroticizam, ekstraverziju, otvorenost, saradljivost i savesnost) i sa motivisanošću za studiranje na Fakultetu za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju (FASPER).

U statističkoj obradi podataka utvrđeni su alfa koeficijenti, kao mere pouzdanosti skala, urađena je analiza glavnih komponenti za proveru interne strukture MAS skale i skale za procenu motivacije za studiranje FASPER-a i izračunati su koeficijenti korelacije između ekstrahovanih komponenti i subskala ostalih primenjenih instrumenata.

Metod

Uzorak i procedura

Baterijom skala procene ispitani su svi studenti prve godine FASPER-a sa studijskih grupa Logopedija i Prevencija i tretman poremećaja ponašanja (N=103). Studenti su tokom drugog semestra školske godine 2010/11, u okviru vežbi iz Psihologije ličnosti, popunili skale za procenu dimenzija ličnosti (BFI), empatičnosti (EQ), afektivne vezanosti (ECR-R) i motivacije za studiranje na FASPER-u, kao i skalu za procenu stavova prema osobama sa oštećenjem sluha (MAS). Većinu uzorka čine devojke (N = 93, odnosno 90.3%), dok su mladići u manjini (N = 10, odnosno 9.7%). Ovakva struktura uzorka oslikava polnu strukturu studenata FASPER-a u celini. Zbog disproporcionalnosti uzorka razlike prema polu nisu prikazane.

Instrumenti

Revidirana multidimenzionalna skala stavova prema osobama s ometenošću *Multidimensional Attitudes Scale Toward Persons With Disabilities*, MAS – Findler, Vilchinsky & Werner, 2007; Dragojević, Milačić-Vidojević i Hanak 2010). Za procenu strukture stavova prema osobama s oštećenjem sluha

primenjena je revidirana MAS skala, koju su za primenu na našoj populaciji prilagodile, odnosno revidirale Dragojević, Milačić-Vidojević i Hanak [12]. Revidirana MAS skala ima ukupno 32 stavke. Subskala Emocije ima 13 stavki, subskala Kognicije ima 11 stavki, dok subskala Ponašanje ima 8 stavki. Struktura originalne skale zasnovana je na pretpostavci o trostrukoj strukturi stavova, sa emocionalnom, kognitivnom i bihevioralnom komponentom. Faktorska analiza originalne MAS skale potvrdila je takvu strukturu. Izolovana su tri umereno povezana ($r=0.23-0.41$), ali distinktivna faktora koja su objašnjavala 47.5% ukupne varijanse [13]. Međutim, Dragojević i saradnice su prilikom validacije skale na uzorku opšte populacije ustanovile da je njena struktura složenija, odnosno, da svaka skala ima po dve komponente, neutralno nazvane negativne emocije 1 (sažaljenje, bespomoćnost, potrešenost, nelagodnost i zbunjenost) i negativne emocije 2 (odbojnost, nezainteresovanost, osećanje krivice) – koje mogu da vode ponašanju izbegavanja; pozitivne kognicije – koje mogu da vode ponašanju približavanja i zbunjujuće kognicije – koje mogu da blokiraju ponašanje približavanja. Najzad, skala ponašanja uključuje ponašanja približavanja i ponašanja izbegavanja [12].

Koeficijent empatije (Empathy Quotient, EQ – Baron-Cohen & Wheelwright, 2004). Skalu čini ukupno 60 stavki, od čega 40 procenjuju empatičnost, a preostalih 20 služe da odvrte pažnju ispitanika od fokusiranja na predmet merenja. Pouzdanost skale u celini (40 stavki) iznosi 0.834.

Inventar velikih pet (The Big Five Inventory, BFI – John, Naumann & Soto, 2008). BFI ima ukupno 44 stavke raspodeljene u pet subskala, koje procenjuju neuroticizam, ekstraverziju, otvorenost, saradljivost i savesnot. Uprkos malom broju stavki na subskalama (od osam do deset) dobijeni su veoma dobri pokazatelji njihove unutrašnje konzistentnosti: alfa koeficijent se kreće u rasponu od 0.729 (Saradljivost) do 0.827 (Neuroticizam).

Iskustvo u bliskim odnosima (Experiences in Close Relationships, ECR-R – Brennan et al, 1998). ECR-R-om je ispitana afektivn vezanost. Instrument ima dve subskale kojima se procenjuju Anksioznost u bliskim odnosima i Izbegavanje bliskih odnosa. Obe subskale imaju visoku pouzdanost (alfa = 0.905 za Anksioznost i alfa = 0.900 za Izbegavanje).

Skala za procenu motivacije za studiranje (Glinčić i Hanak, 2010). Motivacija za studiranje FASPER-a je ispitana pomoću skale prigodno sastavljene za potrebe ovog istraživanja. Zamišljeno je da skala procenjuje tri komponente motivacije: intrinzičku motivaciju (primeri: „Želeo/la sam da se bavim nekom pomagačkom profesijom“, „Glavni motiv pri upisu fakulteta bio je da naučim veštine kojima bih pomogao/la osobama s teškoćama“), ekstrinzičku motivaciju (primeri: „Pri izboru fakulteta među presudnim faktorima bila je mogućnost da jednog dana lako nađem zaposlenje“, „Kada sam birao/la fakultet

bilo mi je važno da studiram u velikom gradu“) i posvećenost studijama (primeri: „Redovno dolazim na predavanja i vežbe iz većine predmeta“, „Nikad ne bih žrtvovao/la svoje slobodno vreme i provod s prijateljima zarad uspeha na fakultetu“ – rekodirana stavka). Formulirano je ukupno 25 stavki. Faktorska analiza skale nije potvrdila pretpostavljenu strukturu instrumenta.

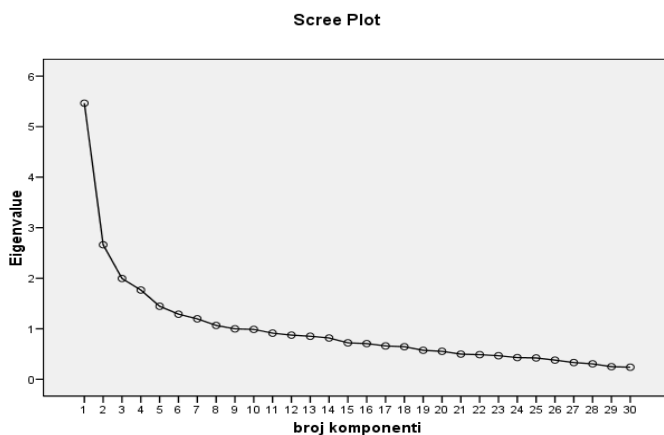
Rezultati

Pouzdanost MAS skale

Pouzdanost skale MAS u celini, izražena preko Kronbahove alfe, iznosi 0.801 (N stavki = 32). Pouzdanost subskala je sledeća: Emocije – alfa = 0.714 (N = 13), Kognicija – alfa = 0.594 (N = 11) i Ponašanja – alfa = 0.739 (N = 8). Pouzdanost subskale Kognicija je popravljena nakon što su izbačene dve stavke koje su sa tom subskalom imale negativnu korelaciju (stavke br 6 i 8) i tada je alfa iznosila 0.689, što je prihvatljivo za skalu od 9 stavki.

Faktorska analiza MAS skale

Analaza glavnih komponenti na celoj skali, bez dva izbačena ajtema, je dala sledeće rezultate: Kajzer-Majer-Olkinova mera adekvatnosti uzorkovanja iznosi 0.770; izdvojeno je 8 komponenti sa svojstvenom vrednošću većom od 1. Prva komponenta objašnjava 18.214% ukupne varijanse. Na grafikonu 1 vidimo da bi, prema Katelovom kriterijumu, mogle da se zadrže prvih dve do četiri komponente.

Slika 1. Katelov „scree plot“ za analizu glavnih komponenti MAS

Odluka o konačnom izgledu skale donesena je na osnovu ispitivanja različitih faktorskih rešenja i karakteristika stavki (njihove korelacije sa skalom u celini). Najbolje karakteristike je imalo rešenje s tri korelirane komponente, uz promax rotaciju. Prve tri komponente objašnjavaju 33.736% ukupne varijanse. Sklop faktora je prikazan u Tabeli 1.

Tabela 1. Sklop faktora skale MAS (30 stavki)

	Komponenta		
	1	2	3
Pronaći će izgovor i otići	.789		
Pomeriće se za drugi sto	.650		
Nezainteresovanost	.632		
Odmah će ustati i otići	.605		
Odbojnost	.592		
Čitaće novine ili će razgovarati mobilnim telefonom	.545		
Nastaviće da rade ono što su već radili	.528		
Ponudiće je pićem_R	.518		
Započće komunikaciju_R	.378		
Suzdržanost			
Opuštenost_R	.641		
Napetost	.578		
Ne znam šta bih mogao da je pitam	.545		
Nelagodnost	.528		
Zbunjenost	.520		
Vedrina_R	.510		
Sažaljenje	.501		
Bespomoćnost	.454		.331
Plašim se da je nečim ne povredim	.434		
Iniciraće komunikaciju samo ukoliko on/a ne učini prvi korak	.433		
Potresenost	.424		
Krivica	.378		
Pitam se šta očekuje od mene	.326		
On/a će mi biti zahvalan/a ukoliko počnem razgovor	.320		
Oprez			
Možda bismo mogli dobro da se slažemo_R			.807
On/a izgleda kao zanimljiva osoba_R			.757
On/a izgleda prijateljski_R			.726
Baš bih voleo/la bolje da ga/je upoznam_R			.632
Mislim da možemo da nađemo zajedničke teme za razgovor_R			.579

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Rotation Method: Promax with Kaiser Normalization.

Rotation converged in 5 iterations.

R – odgovor rekodiran

Prvi faktor čine ponašanja izbegavanja i negativne emocije – osećanje odbojnosti i nezainteresovanosti u susretu s osobom s oštećenjem sluha i nazvan je Odbacivanje i ignorisanje. Drugi faktor čine rekodirana pozitivna osećanja opuštenosti i vedrine, odnosno osećanja napetosti, nelagodnosti, zbunjenosti i kognicije koje ukazuju na visok stepen socijalne nelagodnosti i nesnalaženja u susretu sa osobom sa oštećenjem sluha. Ovaj faktor je nazvan Inhibirajuća osećanja i misli. Treći faktor čine rekodirane stavke s pozitivnim kognicijama (rekodiranje je vršeno kako bi sve stavke imale istu orijentaciju, odnosno, da bi ukazivale na negativniji stav prema osobama sa oštećenjem sluha) i zato je nazvan Odsustvo prosocijalnih misli. Drugim rečima, analiza glavnih komponenti cele revidirane skale MAS je samo delimično potvrdila da se stavke grupišu u kognitivnu, emocionalnu i bihejvioralnu komponentu stava.

Kod interkorelacija MAS skale utvrđeno je, očekivano, da je komponenta odbacivanja i ignorisanja u značajnoj korelaciji ($p=.01$) sa komponentom inhibirajućih osećanja i misli ($r=.336$) i sa komponentom odsustva pozitivnih misli ($r=.323$), a da su inhibirajuća osećanja i misli značajno povezana ($p=.01$) sa odsustvom pozitivnih misli ($r=.192$).

Faktorska analiza i pouzdanost Skale za procenu motivacije za studiranje

Analiza glavnih komponenti dala je 5 komponenti sa svojstvenom vrednošću većom od 1, ali su zadržane samo prve dve koje objašnjavaju ukupno 33.143% varijanse. Prva komponenta predstavlja subskalu intrinzičke motivacije (pouzdanost alfa = 0.642). Druga komponenta je subskala ekstrinzičke motivacije (alfa = 0.594).

Povezanost komponenti stava prema osobama s oštećenjem sluha sa dimenzijama ličnosti (neuroticizam, ekstraverziju, otvorenost, saradljivost i savesnost)

Očekivali smo da će svaka ispitivana dimenzija ličnosti imati značajnu povezanost sa dimenzijama stavova prema osobama sa oštećenjem sluha (emocionalnom, kognitivnom i ponašajnom). Međutim, ustanovljeno je da iz domena bazičnih dimenzija ličnosti jedino saradljivost korelira sa odsustvom prosocijalnih misli i to negativno ($r=-.204$; $p=.05$), skala anksioznosti u bliskim odnosima, iz domena afektivne vezanosti, ima pozitivnu korelaciju sa inhibirajućim osećanjima i mislima ($r=.220$; $p=.05$), dok koeficijent empatičnosti negativno korelira sa odsustvom prosocijalnih misli ($r=-.226$; $p=.05$).

Tabela 2. Interkorelacije skupa zavisnih i nezavisnih varijabli*

	Odbacivanje i ignorisanje	Inhibirajuća osećanja i misli	Odsustvo pozitivnih misli
Odbacivanje i ignorisanje	1		
Inhibirajuća osećanja i misli	.336(**)	1	
Odsustvo pozitivnih misli	.323(**)	.192(**)	1
Neuroticizam	-.106	.080	.061
Ekstraverzija	-.115	-.104	-.135
Otvorenost	.101	-.063	.055
Saradljivost	-.067	-.059	.204(*)
Savesnost	-.098	-.116	.023
Izbegavanje	-.011	-.027	.189
Anksioznost	.167	.220(*)	.202
Koeficijent empatičnosti	.108	.128	-.226(*)
Intrinsicna motivacija	.018	-.002	-.075
Ekstrinsicna motivacija	-.126	.017	-.027

*korelacija je značajna na nivou .05.

** korelacija je značajna na nivou .01.

Diskusija

Nalazi o strukturi stavova studenata prema osobama sa oštećenjem sluha, utvrđene preko odgovora na MAS skali, ukazuju na to da je došlo do sažimanja pojedinih komponenti koje su identifikovale autorke revidirane MAS skale u prethodnom istraživanju [5]. Ponašanja izbegavanja su se našla na istoj komponenti kao i negativne emocije 2 (odbojnost i nezainteresovanost), što je, zapravo, prirodna i psihološki realistična konstelacija. Osećanja odbojnosti i nezainteresovanost za potrebe, osećanja i celokupnu ličnost osobe sa ometenošću predstavljaju izvor motivacije da se udaljimo od nje. Udaljavanje može da bude aktivno („Pomeriće se za drugi sto“) ili pasivno, izraženo ignorisanjem („Čitaće novine ili razgovarati mobilnim telefonom“). Zato je ova komponenta nazvana Odbacivanje i ignorisanje. Sažimanje je prisutno i kod druge komponente koju čine negativne emocije 1 i tzv. zbunjujuće kognicije. Za ovaj sklop reagovanja karakteristična su neprijatna osećanja napetosti, nelagodnosti, zbunjenosti i misli koje ukazuju na to da se osoba ne snalazi u opisanoj socijalnoj situaciji („Ne znam šta bih mogao da ga/je pitam“, „Plašim se da ga/je nečim ne povredim“). Ovaj sklop osećanja i misli po svoj prilici vodi inhibiciji ponašanja približavanja i zato je nazvan Inhibirajuća osećanja i misli. Treća komponenta, Odsustvo pozitivnih misli, verovatno odražavaju ono što ispitanik zna da bi bilo poželjno da odgovori, jer je to društveno očekivano, (posebno kod studenata FASPER-a): „On/a izgleda kao zanimljiva osoba“, „Baš bih voleo/la da ga/je bolje upoznam“.

Dobijeni rezultati zapravo i nisu toliko udaljeni od nalaza o dvokomponentnoj prirodi subskala emocija, kognicija i ponašanja, utvrđenih u istraživanju o stavovima studenata prema osobama s a telesnom ometenošću [12]. Naime, u tom istraživanju korelacije pojedinih komponenti dobijenih analizom svih stavki skala na tri vinjete MAS bile su pozitivne, značajne i prilično visoke: između negativnih emocija 1 i zbunjujućih kognicija ($r = 0.507$), kao između negativnih emocija 2 i ponašanja izbegavanja ($r = 0.426$). To znači da bi se traženjem jednostavnijeg faktorskog rešenja i u tom istraživanju zapravo dobile komponente koje odražavaju sklopove osećanja i misli i/ili ponašanja, na šta ukazuju i autorke: „deluje da su ove komponente integrisane i organizovane na drugačiji način: da postoje sklopovi izvesnih osećanja, misli i odgovarajućih reakcija na nivou ponašanja, koji se javljaju u susretu sa osobama sa ometenošću“ [12].

Odsustvo pozitivnih misli u susretu sa osobom oštećenog sluha povezano je nisko, i negativno, sa saradljivošću. Znači da su osobe izraženije saradljivosti (poverenja prema drugima, skromnosti, blagosti, altruizma) i osobe većeg kapaciteta da razumeju osećanja i stanja drugih ljudi, da na njih emocionalno i socijalno kompetentno reaguju, sklonije da u susretu sa osobom oštećenog sluha imaju pozitivne misli. Nalaz o povezanosti saradljivosti sa pozitivnošću stava u skladu je sa nalazima drugih istraživanja. Utvrđena je povezanost saradljivosti i pružanja podrške liberalnijoj politici u SAD [14]. Džekson i Poulzen su utvrdili da je saradljivost belih Amerikanaca povezana sa većom učestalošću kontakta sa Afro-Amerikancima, a kontakt delimično objašnjava pozitivnije stavove prema ovoj grupi [15]. Utvrđeno je takođe da je saradljivost pozitivno povezana sa stavovima prema emigrantima [15], a negativno sa desničarskim stavovima koji odražavaju sklonost ka autoritarnosti i orijentaciju ka socijalnoj dominaciji [15]. Rezultati istraživanja Ekehamara i Akramija [16,17], o odnosu između Velikih pet faktora ličnosti i predrasuda prema različitim grupama, takođe su ukazali na povezanost saradljivosti i sklonosti ka predrasudama, kao i na visoku korelaciju između predrasuda prema različitim marginalnim grupama.

Odsustvo pozitivnih misli u susretu sa osobom oštećenog sluha povezano je nisko, i negativno, sa empatičnošću. Sličan je nalaz Bejtsona i saradnika da je empatija povezana sa pozitivnim stavovima (pripadnika oba pola) prema stigmatizovanim grupama (osobama sa AIDS-om, beskućnicima, osuđenim ubicama) [18]. Nađeno je takođe da se empatija indukovana prema jednom pripadniku manjinske grupe generalizuje na celu grupu, da empatiju inhibira saznanje da je osoba sama kriva za svoje stanje, osim u slučaju kada je empatija izazvana pre saznanja o ličnoj odgovornosti za stanje osobe [18].

Inhibirajuća osećanja i misli nisko su, i pozitivno, povezana sa anksioznošću u bliskim odnosima. Osobe sa izraženim strahom od odbacivanja i napuštanja sklone su tome da dožive nelagodnost i zbunjenost u kontaktu sa osobom oštećenog sluha. Anksiozne osobe se osećaju

nelagodno u većini socijalnih situacija u kojima se od njih očekuje interakcija sa drugima uz izvestan stepen bliskosti. Verovatno da ih ranjivost osobe sa ometenošću posebno uznemirava i zbunjuje i tako inhibira eventualni pokušaj da sa tom osobom ostvare kontakt. Slično tome, ispitanici koji su imali visoke skorove na anksioznosti u bliskim odnosima su osećali veću neprijatnost i nisu uspjeli da izraze podršku u interakciji sa osobom (saradnikom istraživača) za koju su verovali da je nedavno obolela od raka [6]. Takođe, u studiji Vilčinske i sar. [6] anksioznost ispitana skalom ECR-R je bila povezana s visokim nivoom negativnih emocija i intepersonalnog stresa prema bilo kojoj osobi, bez obzira na postojanje ometenosti, jednostavno zato što su socijalne situacije za anksiozno vezane osobe emocionalno uznemirujuće.

Ispitivanje stavova prema osobama sa ometenošću i njihovih korelata/prediktora trebalo bi da doprinese boljem razumevanju i predikciji ponašanja, kao i formulisanju strategije za promenu stavova prema osobama sa ometenošću. Doprinos i ograničenja ovog istraživanja mogli bi da se najbolje formulišu u odnosu na opisani ideal. Rezultati potvrđuju da se neprijatna osećanja i misli koje inhibiraju približavanje mogu, barem jednim delom, smatrati efektom nesigurne afektivne vezanosti. Iako i sigurno vezane osobe reaguju na susret s ometenom osobom različitim neprijatnim osećanjima, njihov bazičan doživljaj samopoštovanja, sigurnosti i poverenja u druge moduliše ta osećanja i vodi prosocijalnom ponašanju [6]. Promenu tako bazičnih, na ranom iskustvu zasnovanih dispozicija ličnosti, kao što su anksioznost i izbegavanje bliskih odnosa, nije lako postići. Kao ni promenu dispozicije empatičnosti. Smatra se da je promena kognicija ono što može da vodi promeni ponašanja. Rezultati ovog istraživanja, međutim, pokazuju da su pozitivne kognicije u strukturi stava prema osobama sa oštećenjem sluha prilično izolovane od emocija i ponašanja. i da možda one više ukazuju na socijalno poželjne kognicije, na koje je zaista, barem na površini, najlakše uticati.

Ono što bi svako civilizovano društvo želelo da umanj, kada već nije moguće iskoreniti ga, jeste odbacivanje i ignorisanje osoba s ometenošću. U ovom istraživanju, međutim, nije utvrđen nijedan značajan korelat odbacivanja i ignorisanja osoba sa oštećenjem sluha sa ispitanim ličnim dispozicijama - dimenzijama ličnosti, empatičnošću, obrascima vezanosti, kao ni sa motivacijom za studiranje FASPER-a.

Ograničenje istraživanja predstavlja uključenje samo dve, od šest studijskih grupa na FASPER-u. Možda bi se u reprezentativnijem uzorku ustanovila povezanost motivacije za studiranje s nekim aspektom stava.

Primarni zadatak narednih istraživanja stavova prema osobama s ometenošću treba da bude identifikacija pouzdanih, stabilnih prediktora sklopa negativnih emocija (odbojnost, nezainteresovanost) i ponašanja izbegavanja, kao i odlika ličnosti, koji vode odbacivanju i ignorisanju osoba sa ometenošću, uz primenu multidimenzionalnog pristupa ispitivanju stavova.

STRUCTURE AND CORRELATING VARIABLES OF ATTITUDES OF STUDENTS, FUTURE HELPING PROFESSIONALS, TOWARDS PERSONS WITH HEARING IMPAIRMENTS

**Milica Glinčić¹, Nataša Hanak², Ivona Milacić-Vidojević³
Nada Dragojević³**

¹Psychological circles, Belgrade

²Univita, CH Klinik – Gesellschaft mbH & Co KG, Germany

³Faculty of Special Education and Rehabilitation, University of Belgrade

Abstract: The aim of this study was to explore the structure and the correlates of students attitudes towards persons with hearing impairments. The sample consisted of 103 first year students of The Faculty of Special Education and Rehabilitation (F-93; M-10), divisions Prevention and treatment of conduct disorders and Speech therapy. These attitudes were assessed by The revised version of Multidimensional Attitudes Scale Toward Persons With Disabilities, Empathy by Empathy Quotient, dimensions of personality by The Big Five Inventory, the attachment by Experiences in Close Relationships Scale, the motivation for studying the Faculty of Special Education and Rehabilitation by the scale assembled for this research. It was found that in the domain of basic dimensions of personality only tendency to collaborate with others negatively correlates with absence of pro-social thoughts (-0.204), scale of anxiety in close relationships, in attachment domain, positively correlates with inhibiting thoughts and feelings (0.220), while the empathy quotient negatively correlates with the absence of pro-social thoughts (-0.226). The motivation for studying Faculty of Special Education and Rehabilitation was not associated with components of the attitude towards people with hearing impairment. Future researches should try to identify predictors of negative emotional and behavioral which lead to ignoring and rejecting of persons with disability.

Key words: *attitudes towards people with hearing impairment, attitude correlates in the domain of basic dimensions of personality*

Literatura

1. Antonak FR & Livneh H. Measurement of attitudes toward persons with disabilities. *Disabil Rehabil.* 2000;22(5):211-24.
2. Havranek J. The social and individual costs of negative attitudes toward persons with physical disabilities. *J Appl Rehab Couns.* 1991; 22(1):15-21.
3. Cooper A, Rose J, & Mason O. Mental health professionals' attitudes towards people who are deaf. *J Community Appl Soc Psychol.* 2003;13(4):314-9.
4. Tervo R, Palmer G, & Redinius P. Health professional student attitudes towards people with disability. *Clin Rehabil.* 2004;18(8):908-15.
5. Dragojević N, Milačić- Vidojević I, Hanak N & Mentus T. Upoznaj pa suđi: Stavovi i korelati stavova studenata Fakulteta za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju prema osobama s ometenošću. U: Kovačević J, & Vučinić V. (ur). *Smetnje i poremećaji: Fenomenologija, prevencija i tretman.* Deo I. Beograd: Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju; 2010. str. 439-55.
6. Vilchinsky N, Findler L, & Werner S. Attitudes toward people with disabilities: The perspective of attachment theory. *Rehabil Couns Bull.* 2010;53:163-74.
7. Wright B. *Physical Disability-A Psychological Approach.* New York: Harper and Row Publishers; 1981.
8. Mitić M. Empatičnost i samopoštovanje zdravstvenih i administrativnih radnika. Neobjavljen diplomski rad. Departman za psihologiju Univerziteta u Nišu; 2007.
9. Radovanović V. Empatičnost srednjoškolskih nastavnika. *Psihologija.* 1991;26(1-2):11-50.
10. Žegarac N. Empatijski stil u jednoj pomažućoj profesiji. U: Joksimović S, Gašić-Pavišić S, Miočinović Lj. (ur). *Vaspitanje i altruizam.* Beograd: Institut za pedagoška istraživanja; 1997. str. 308-19.
11. Dimitrijević A, Hanak N & Milojević S. Psihološke karakteristike budućih pomagača: empatičnost i vezanost studenata psihologije. *Psihologija* 2001;44(2):97-115.
12. Dragojević N, Milačić-Vidojević I & Hanak N. Attitudes toward people with physical disabilities, their structure and correlating variables. U: Nedović G, Rapačić D & Marinković D. (ur). *Special Education and Rehabilitation - Science and/or Practice.* Novi Sad: Society of special educators and rehabilitators of Vojvodina; 2010.
13. Findler L, Vilchinsky N & Werner S. The Multidimensional Attitudes Scale Toward Persons With Disabilities (MAS), Construction and Validation. *Rehab Couns Bull.* 2007;1:166-76.
14. Carney D, Jost J, Gosling S, & Potter J. „The Secret Lives of Liberals and Conservatives: Personality Profiles, Interaction Styles, and the Things They Leave Behind. „*Polit Psychol.* 2008;29(6):807-40.
15. Jackson J, & Poulsen JR. „Contact Experiences Mediate the Relationship between Five Factor Model Personality Traits and Ethnic Prejudice. „*J Appl Soc Psychol.* 2005;35(4):667-85.

16. Ekehammar B, & Akrami N. The relation between personality and prejudice: A variable-and a person-centred approach. *Eur J Personality*. 2003;17:449-64.
17. Ekehammar B, Akrami N, Gylje M, Zakrisson I. What matters most to prejudice: Big-Five personality, social dominance orientation or rightwing authoritarianism? *Eur J Personality*. 2004;18:463-82.
18. Batson CD, Polycarpou MP, Harmon-Jones E, Imhoff HJ, Mitchener EC, Bednar LL, et al. Empathy and attitudes: can feeling for a member of a stigmatized group improve feelings toward the group? *J Pers Soc Psychol*. 1997;72(1):105-18.

Ivona MILAČIĆ-VIDOJEVIĆ, vanredni profesor, specijalista medicinske psihologije Univerzitet u Beogradu, Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju

Ivona MILAČIĆ-VIDOJEVIĆ, Professor, specialist in medical psychology, Faculty of Special Education and Rehabilitation, University of Belgrade

E-mail: mivona@sbb.rs